

türkiye jeoloji enstitüsü

Enstitüleşme gerekçesiyle MTA Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanmış olan taslak metin hakkında yapılacak görüş ve öneriler; MTA Enstitüsü'nün kuruluş yıllarında hangi iktisat politikalarının ihtiyacına karşılık geldiği, kuruluş amaçları ve tarihi ile olan bağı içerisinde ele alındığında daha anlamlı olacaktır.

MTA Genel Müdürlüğü'nce hazırlanmış olan taslak metin üzerine;

Enstitüleşme gerekçesiyle MTA Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanmış olan taslak metin hakkında yapılacak görüş ve öneriler; MTA Enstitüsü'nün kuruluş yıllarında hangi iktisat politikalarının ihtiyacına karşılık geldiği, kuruluş amaçları ve tarihi ile olan bağı içerisinde ele alındığında daha anlamlı olacaktır. **MTA neden enstitü kimliğiyle kurulmuştur? Hangi iktisadi kalkınma ve sanayi politikalarının karşılığı olmuştur?** Bu soruların açıklığa kavuşturulmasıyla;

la, bugünkü "enstitüleşme" tasarısına doğru bir yaklaşım mümkün olabilecektir.

MTA Enstitüsü'nün kuruluşu; döneme ilişkin kalkınma, sanayileşme politikalarıyla doğrudan bağlantılıdır. Bu anlamda MTA Enstitüsü'nün kuruluş yıllarındaki iktisadi kalkınma ve sanayileşme politikalarını iki ayrı dönemde incelemek daha doğru olacaktır. Şöyle ki;

1. 1923-1929 Dönemi:

1923 İzmir İktisat Kongresi'nde iktisadi kalkınma ve sanayileşmeye dönük alınan

en önemli karar; **“Modern bir kapitalist ekonomi”**nin inşa edilmesidir. Bunun motor gücü olarak da; devletin korumacılığında ve yönlendirmesinde yaratılmak istenen yeni burjuvazi (**milli burjuvazi**)’nin, yabancı sermaye ile (eşit koşullarda) işbirliği ve ortaklık ilişkileri içine girerek ekonomik gelişmeyi ve sanayileşmeyi gerçekleştirmesi olacaktır.

“Milli İktisat” anlayışının korumacı ve dolayısıyla sanayileşmeci yönelimleri; bu dönemde Lozan Antlaşması ile gümrük politikalarına konan engeller yüzünden arka plana düşmesini takiben, **“Açık Ekonomi Koşullarında Yeniden İnşa”** ifadesiyle tanımlanan 1923-1929 döneminde gerçekleştirilemez ve bu dönem tarım kesiminin dinamizmi ile kapanır (Prof.Dr. Korkut Boratav, Türkiye İktisat Tarihi, 1908-1985, Gerçek Yayınevi Şubat 1988).

1930-1938 Dönemi:

1930’lı yılların ilk yarısından itibaren devletin öncülüğünde planlamaya dayalı sanayileşme kararı alınır. Döneme damgasının vuran anlayış **“Korumacı-devletçi sanayileşme”**dir. **Devlet yatırımcı, işletmeci ve denetleyici** bir unsur olarak iktisadi hayatın gelişimine ve işleyişine büyük ölçüde egemendir. Bu dönemde sanayileşme ekonominin merkezine oturtulur. Hammadde kaynağını üretim aşamasına, oradan da pazara garantili olarak bağlayabilmek sanayileşmenin esasını oluşturur. Cumhuriyet Yönetimi bu “hammadde-üretim-Pazar” zincirini elinde tutmada kararlıdır. 1934’lerden itibaren sanayi tesislerinin temelleri atılmaya başlanır. Dava; memleketin hammaddecilikten, sömürge ekonomisinden kurtarılması, sanayinin ekonominin lokomotif haline getirilmesidir (Prof.Dr. Korkut Boratav, Türkiye İktisat Tarihi, 1908-1985, Gerçek Yayınevi, Şubat 1988; Bilsay Kuruç, Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi, Bilgi Yayınevi, Aralık 1987).

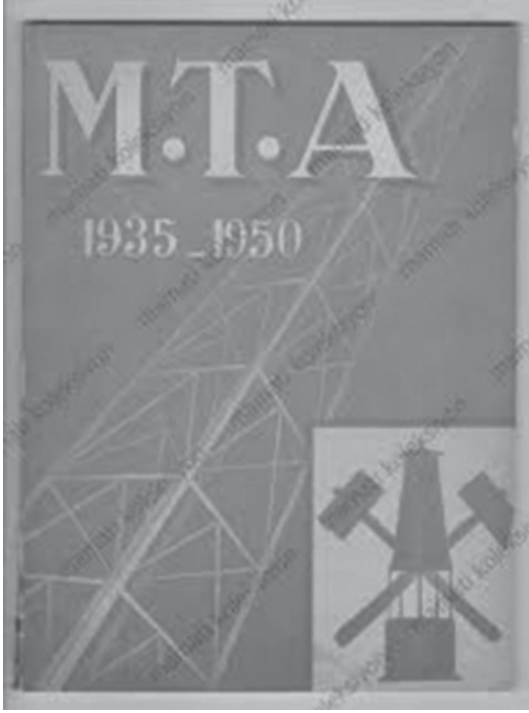
Bu sanayileşme seferberliğinde öncelikle SÜMERBANK kurulur ve sanayinin motor gücü Sümerbank olur. **Sanayileşmenin hammad-**

desiz kurulamayacağı gerçeğinden hareket eden Cumhuriyet Yönetimi; yer altı kaynaklarının aranması, bulunması için Maden Tetkik ve Arama (MTA) Enstitüsü’nü, işletmek için ETİBANK’ı, elektrik enerjisi kaynaklarının araştırılması işi için de Elektrik İşleri Etüt İdaresi (EİEİ)’nin kurulmasına karar verir.

Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (MTA) 14 Haziran 1935 tarihinde 2804 sayılı kanunla, MTA ile birlikte aynı gün ikiz kardeşi ETİBANK 2805 sayılı yasa ile, on gün sonra 24 Haziran 1935’de 2819 sayılı yasa ile EİEİ kurulur. Böylece SÜMERBANK, MTA, ETİBANK, EİEİ’nin kurulmasıyla genç Cumhuriyet’in sanayileşme doğrultusundaki kurumsal alt yapısı önemli ölçüde tamamlanmış olur.

İhtiyaç duyulan **maden aramacılığı bilinçli olarak enstitü anlayışı çatısı altında ele alınır.** Türkiye’nin jeolojisinin, yer altı ve yer üstü kaynaklarının araştırılıp ortaya çıkarıldığı, bütün maden servetleri hakkında bilgi sahibi olduğu, bu konuda gerekli tüm araştırmaların, tetkiklerin yapıldığı, başlıca jeoloji, Mineraloji, Paleontoloji şubelerinin olduğu, kimyasal tetkik laboratuvarının bulunduğu, kütüphanesinin olduğu, muhasebe teşkilatına sahip bir kurum olarak bu çatı kurulur. **Böylece MTA Enstitüsü çatısı altında sanayileşmeye alt yapı oluşturulacak bilgiler üretilir, elemanların eğitimi esas alınır.**

İnşa edilen **bu teşekkülün bir anlamda da Jeoloji enstitüsü namını taşıdığı** 1933'lerdeki Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planında, İktisat Vekâletince yazılmış "RAPORLAR" bölümündeki "**Jeoloji Enstitüsü Projesi**" raporunda kayıtlara girmiştir. Bu kayıtlarda da amaç; "Memleketin halen mekşuf veya ilerde mekşuf olacak maden sahalarını tetkik ile bunların işletmeye yarayacak olanlarını ayırmak ve bu sonuncuların işletme tarz ile muktezi sermayelerini tespit etmektir. Bu suretle elde edilecek gayenin istifadeli olması için tabiatile tetkiki bitirilen sahaların peyderpey tesisatına başlanarak tertibatın alınması lazımlı gelecektir" olarak belirtilmiştir.

Devam edildiğinde, "Bu itibarla memleketimiz madenlerini tetkik ettirmekte ve bu servetimiz hakkında kat'i ve sarıh malumat ekde ederek işletmeğe değer ve kârlı gördüklerimizi işletmek için hariçten geleceklere intizar etmeksizin- petrol ve altın teşkilâtında olduğu gibi bir resmi bir teşekkül vücuda getirmek suretile veya **milli sermayelerle işletmek kararındayım**" şeklinde işin önemi vurgulanmaktadır" (Prof. DR. AFE-TINAN, Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı, 1933, Türk Tarih Kurumu Basımevi- AN-KARA, 1972, sayfa, 124-129)

Tarihsel süreçten kopmadan bakıldığında öne çıkan tespitler şöyle oluyor; Jeoloji bilimine dayalı tüm araştırmaların yapılması, madenlerin aranması, tetkiki için MTA'ya enstitü kimliğinin verilmiş olması ve bu anlamda özerk bir statünün kazandırılmış olmasıdır. **Burada amaçlanan; ülke jeolojisinin gerçeklerinin analiz edip ortaya çıkarılmasında, sanayileşmenin temelini oluşturacak enerji ve madencilik alt yapısına ilişkin temel verilerin oluşturulmasında özerk bir yapının inşa edilmesidir.**

1935'lerden itibaren enstitü yapılanmasıyla inşa edilen MTA'nın 1985'lere kadar gerçekleştirdiği çalışmalar (1935- 1985) ile 1985'lerden itibaren genel müdürlük yapılanmasıyla birlikte günümüze kadar yapılan çalışmaların karşılaştırılması, konunun ne kadar önemli olduğunun ve ayrıca, günümüz koşullarında MTA'nın yeniden enstitüleştirilmesi doğrultusundaki hazırlıkların ya da hazırlanan tasarının hayatta ne kadar karşılığının olacağına görülebilmesi açısından önemlidir.

MTA'nın enstitü olarak 1935-1985 arasında gerçekleştirdiği temel çalışmalar:

- 1- MTA kuruluşundan itibaren Türkiye'nin en ücra köşelerine ulaşarak jeoloji biliminin yol göstericiliğinde çalışmalarını yapmıştır. Birçok yeni maden yataklarını bulmuştur, bilinen ve bulunmuş olan birçok maden yatağında da yatakların üretimlerinin artırılmasına ve yatak ömürlerini uzatılmasına yönelik rezerv katkıları yapmıştır. MTA'nın bulunduğu maden yataklarının yanı sıra birçok maden kuruluşu da MTA'nın verilerini değerlendirerek yeni yataklar bulmuşlardır.
- 2- MTA Türkiye'de işletilmiş ve halen işletilmekte olan madenlerin hemen tamamının "**maden jeolojisi etütlerini**" yapmıştır. Türkiye metalojenik haritası ilk kez 1970 yılında 1/2.500.000 ölçeğinde yayınlanmıştır.
- 3- MTA tarafından sürdürülegelen doğrudan maden aramacılığına yönelik çalışmaların yanı sıra genel kapsamlı jeoloji etütleriyle yerel jeolojinin aydınlatılması sağlanmıştır.

- 4- MTA arşivlerinde maden yatakları ve jeoloji konularını içeren 9500 kadar rapor bulunmaktadır. MTA Dergisinde 1000'in üzerinde bilimsel makale yayınlanmıştır.
- 5- 1960'lı yıllara kadar sürdürülen 1/100.000 ölçekli jeoloji haritası çalışmaları tamamlanmıştır. Arkasından 1/800.000 ve 1/500.000 ölçekli Türkiye jeoloji haritaları basılarak yayınlanmıştır. 1/25.000 ölçekli jeoloji haritalarının büyük bir kısmı (%92) tamamlanmıştır. 1/25.000 ölçekli jeoloji haritaları temel alınarak hazırlanan 1/100.000 ölçekli jeoloji haritalarının 37 âdeti basılmıştır.
- 6- 1/2.500.000 ölçekli Türkiye jeoloji haritası ve 1/2.000.000 ölçekli Türkiye jeoloji haritası basılarak yayınlanmıştır. Yeni verilerin ışığında yeni metalojeni haritası hazırlama çalışmaları devam edilmiştir.
- 7- Büyük bir bölümünün yazarının MTA elemanları olan 200 kadar kitap MTA tarafından yayınlanmıştır.
- 8- **Madencilik alanına eleman yetiştirme görevi başarıyla sürdürülmüştür.**
- 9- MTA Türkiye'de madencilğe dayalı sanayinin kurulup gelişmesine öncülük etmiş, gerekli alt yapıyı oluşturmuştur.
- 10- MTA Türkiye'de ilk petrol yatağını (Raman, 1940), ilk jeotermal alanı (Kızıldere, 1968) bulmuştur (Tandoğan ENGİN, "Madencilik Sektörü'nün Yeniden Yapılanması Sürecinde MTA'dan Beklenenler", Kasım 1993, MTA yayınları, sayfa 47-48).

Böylece MTA Enstitüsü "**Yerbilimlerinin Ana Üssü**" ve "**Cumhuriyet'in Jeoloji Enstitüsü**" olarak çalışmalarını 1935-1985 Aralığında ana hatlarıyla yukarıdaki gibi gerçekleştirmiştir.

1985- 2015 dönemi:

24 Ocak 1980 Ekonomik Kararları ile serbest piyasa düzenine geçilmesi, devletin ekonomiden uzaklaştırılması ve özelleştirmeler bu dönemin ana politikalarını oluşturur. Ekonominin dışa açılması adına temel politikalar böyle belirlenir. 30 yıl bu temel politikaların uygulamaları ile geçer. MTA genel müdürlük olur, enstitü kimliğinden uzaklaştırılır, aramalar için bütçe verilmemeye başlanır. Kuruma genel bütçeden ayrılan payın %80-85'lik bölümü personel giderlerine dönük olarak kullanılır. **MTA'nın asli işi olan jeoloji araştırmalarına ve maden aramacılığına bütçe ayrılamaz ve böylece MTA, asli işi ve işlevinden uzaklaştırılır ve 1985'lerden buyana günümüze kadar piyasanın ihtiyaçlarına ve siyasi taleplere cevap veren faaliyetler içinde olur.** 1935- 1985 döneminin ürünleri piyasa madenciliğinin hizmetine sunulur. MTA Genel Müdürlüğü de tamamen siyasi iktidarların politikalarına bağlı olarak faaliyet gösteren, piyasa ekonomisinin ihtiyaçlarını karşılayan bir kurum olur.

Ayrıca 1985 yılında yayımlanan 3213 sayılı Maden Yasası MTA'nın birçok etkinliğini kısıtlamış, MTA'ya da arama için ruhsat alma zorunluluğunu getirmiştir. İlgili Maden Yasasında ruhsat alma işinde MTA'nın enstitü kimliğiyle sahip olduğu ayrıcalık yok edilmiş ve maden yasasında herhangi bir özel şirket ve kişiyle eşit duruma indirgenmiştir.

Bununla beraber 1985'lerden günümüze kadar 24 Ocak 1980 ekonomik kararlarının uygulamalarının devam ettiği günümüzde MTA'nın yeniden "enstitüleşmesi" adına hazırlanmış olan taslak metine yönelik eleştirilere dair yapılan tespitler de şöyledir;

- 1- Taslak metin belirsizliklerle doludur,
- 2- **"Yeniden yapılanmayla" MTA kurumunun serbest piyasa ekonomisiyle bütünleştirilmesinin boyutları daha da genişletilmek istenmektedir. Tasarlanan budur.**

"Enstitü, yurt içinde ve/veya yurtdışında şirketler kurmak, kurulmuş şirketlere ortak veya

imtiyazlı pay sahibi olma,... Yetkisine sahiptir” paragrafından ve MADDE 11’deki “Enstitünün gelirleri” başlığı altında sıralanan maddelerden de anlaşılmaktadır ki;

MTA şirketleştirilmek istenmekte, piyasada kazanç ve kârlılık peşinde olan bir şirket kimliğine dönüştürülmektedir,

- 3- Çalışan personel 657 sayılı kanun statüsünden çıkarılmakta, “sürekli idari sözleşmeli personel” adı altında sözleşmeli personel statüsüne getirilmektedir,
- 4- “sürekli idari sözleşmeli” statüsündeki personelin ücret politikası belirsizdir ve iş güvencesi hukuki manada tamamen ortadan kaldırılmaktadır, 657’ye bağlı kalanların da iş güvenceleri belirsizlik içindedir,
- 5- “Yönetim Kurulu” ve “Danışma Kurulu” yapılanmasıyla, MTA özerk bir kurum yerine siyasi iktidarların etkinliğinde olan bir yapılanmaya dönüştürülmektedir. Özerk bir yapılanma ve atamalarda olması gereken akademik kariyer ve liyakat kriterlerine vurgu yapılmamaktadır,
- 6- Yönetim Kurulunun Görev ve Yetkileri başlığı altındaki 17. Madde gereği “Taşınır ve taşınmazların satın alınması, kiralanması, satılması, diğer ayni ve şahsi hakların tesis edilmesine, bina inşa ve onarımlarına karar vermek” paragrafı MTA’nın bugünkü arazisinde kalma güvencesini belirsizliğe taşımaktadır. Son 13 yıllık siyasi iktidar uygulamalarına bakıldığında Cumhuriyet’in tüm kurumlarına yönelik yapılan yok etme, ortadan kaldırma politikalarıyla, kurum arazilerinin ranta yem edildikleri yaşanılmış gerçekler olarak hafızalarımızdadır. Yukarıda belirtilen 17. Madde ile MTA’nın kurum arazisi üzerinde böyle bir planın her an söz konusu olabileceğine kapı aralamaktadır,
- 7- Ayrıca, ETİBANK’IN, EİEİ’nin özelleştirme kapsamında başına gelenler, yeniden “enstitüleşme”, “yeniden yapılanma” adına gelecekte MTA’yı da beklemektedir,

8- **657 sayılı Kanuna bağlı, yetişmiş, yetkinleşmiş personelin emekliliğe teşvik edilerek kurum hizmetinden uzaklaştırılması, kurulması düşünülen “enstitü” anlayışıyla bağdaşmamaktadır,** bir yandan da idari hizmet sözleşmesi ile istihdam edilecek personel için kullanılmak üzere 4000 (dört bin) pozisyonun ihdas edilmesi de ayrı bir çelişkidir,

9- Maden aramacılığına ilişkin MTA’ya bütçeden ayrılması gereken pay ile ilgili bir açıklama yoktur.

Enstitüleşme adına görüş ve önerilerimiz aşağıdadır;

- 1- MTA, kazandırılmak istenen enstitü kimliğiyle, yer bilimlerine dayalı çalışmalarında, madencilik alt yapısını oluşturacak olan temel jeolojik verilerin üretilmesinde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığına bağlı, kamu tüzel kişiliğinde, bilimsel, idari ve mali özerkliğe sahip olmalı, politik baskılardan ve dış etkilerden uzak tutulmalıdır. Türkiye’nin jeolojisinin araştırıldığı, çözümlendiği merkez olmalıdır.
- 2- Çalışan personel 657 sayılı kanun statüsünde olmalıdır.
- 3- 1935’lerdeki gibi MTA Enstitüsü’ne tanınmış olan ruhsat ayrıcalığı yeniden tanınmalı, bu ayrıcalığın Maden Yasası’nda karşılığı olmalıdır. Yürürlükteki Maden Yasası’nda var olan ruhsat kısıtlaması kaldırılmalıdır. MTA Enstitüsü, jeoloji biliminin yol göstericiliğindeki maden arama çalışmalarını, ruhsat alma zorunluluğu olmadan, ruhsat sınırlamasına bağlı kalmaksızın ülke tarihinde serbestçe yapabilmelidir. Kazanç esaslı ruhsat alma işleriyle uğraşmamalıdır.
- 4- Maden arama çalışmalarında detay jeoloji, jeokimya, jeofizik etütleriyle bazı verilere ulaşma (kaynak tespiti) adına istikşaf sondajları yapabilmeli, maden arama çalışmaları istikşaf sondajlarıyla sınırlı tutulmalıdır. Rezerv belirleme ve fizibilite çalışmaları ruhsat sahibi kişi ve kuru-

luşun talebi ve fiili katılımıyla müştereken planlanmalı, değişik bir statü altında yapılmalıdır. Ruhsat sahibi kişi ve/veya kuruluş rezerv belirleme ve fizibilite çalışmalarını sırasında işin içinde olmalıdır.

- 5- **MTA kâr amaçlı** çalışan bir kuruluş olmalıdır. Türkiye'nin jeolojisini çalışan ve yaptığı maden arama çalışmalarıyla madencilik için alt yapısını oluşturan bir kurumun kârlı çalışan bir kurum olması beklenilmemelidir. Asli işi olarak, Türkiye'nin jeolojisini ve yer altı kaynaklarını araştırmalı, bilimsel niteliği yüksek projeler üretmelidir. Bunun için de gerekli finans hazineden karşılanmalıdır.
- 6- **MTA Enstitüsü ülke jeolojisinden, maden aramacılığından ve madenlerin tetkikinden sorumlu tek ve merkezi bir kamu kurumu kimliğinde olmalıdır.** Böylece ülkenin sanayileşmesi programına bağlı olarak, hammaddelerin araştırılması, ne gibi bir teknolojik değerlendirmeye ve ne kadar bir yatırıma ihtiyaç olduğunu tespit etmeli ve bunun için de ön projeler hazırlayarak devlet ve özel teşebbüsün yatırımı için bilgiler üretmeli, bu alanda hizmet vermelidir.
- 7- **Enstitüleşmede tamamen liyakat ve akademik kariyer ilkeleri esas alınmalıdır.** Yönetimde özerk bir statü oluşturulmalıdır. Siyasi dış etkilerin müdahalesinden uzak tutulmalıdır.
- 8- **Enstitüleşmenin ekonomideki karşılığı ; "devletçi- planlı kalkınma" ile tamamlanmalı.**
"24 Ocak 1980 ekonomik istikrar Kararları"nın önümüze dayattığı kuralı, dışa açık piyasa ekonomisi (sömürge ekonomisi) terk edilmelidir. MTA Enstitüsü kavramı ile devletin kalkınma ve sanayileşme politikaları bütünsellik oluşturmalıdır.
- 9- **Madencilikte devlet işletmeciliğine geçilmeli, ETİBANK yeniden kurulmalıdır.**
- 10- **Özel teşebbüsün maden aramacılık faaliyetleri MTA Enstitüsü'nce kontrol edil-**

meli, rezervlerin ve tenörlerin yeterli derecede saptanması sağlanmalıdır.

- 11- MTA Enstitüsü Türkiye genelinde ruhsata bağlı kalmaksızın maden jeolojisi etütlerini ve maden arama çalışmalarını sürdürebilmelidir.
- 12- **Maden dairesi bu esaslara uygun yapılandırılmalı. Güçlü bir Maden Dairesi inşa edilmelidir. Özel teşebbüsün madencilik faaliyetleri ve devlet işletmeciliği Maden Dairesi tarafından kontrol edilmeli, denetimi sağlanmalıdır.**
- 13- Yeniden yapılandırılan **MTA Enstitüsü** ülkemizde **"YERBİLİMLERİNİN ANA ÜSSÜ", "JEOLJİ OKULU" VE "TÜRKİYE MADENLERİNİN TETKİK MERKEZİ"** olmalıdır.
- 14- Yeniden Yapılandırılan Enstitünün adı **"TÜRKİYE JEOLJİ ENSTİTÜSÜ"** olmalıdır.

Sonuç olarak;

Enstitü kavramının ekonomideki karşılığı "devletçi, planlamaya dayalı sanayileşme-kalkınma" modelidir. Hukuk devletinin gerçek anlamda inşa edilemediği, kuralsızlığın belirleyici olduğu, **geri bırakılmış ülkelerdeki serbest piyasa ekonomisinin egemen olduğu dışa bağımlı liberal ekonomik sistem, enstitü anlayışına uygun bir zemin sağlayamaz.** Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 168.madde gereği, **Tabii servetler ve kaynakların Devletin hüküm ve tasarrufu altında olduğu, bunların aranması ve işletilmesi hakkının Devlete ait olduğu, Devletin yatırımcı, işletmeci ve denetleyici olduğu karma ekonomik yapıda enstitü anlayışı karşılığını bulacaktır.**

1950'lerden itibaren Cumhuriyetin mirası olan bütün enstitüleri yok eden siyasi anlayışlar devam etmekte iken ve 1985'lerden günümüze kadar 24 Ocak 1980 ekonomik kararlarının uygulamalarının artarak devam ettiği, devletin ekonomiden uzaklaştırıldığı serbest piyasa ekonomisinin kurallarının vahşice sürdürüldüğü günümüzdeki bu egemen anlayış ile MTA enstitüleşemez, ancak şirketleştirilir ve piyasaya teslim edilir.